

Theodor Kallifatides

El passat no és un somni

Traducció del grec modern de Montserrat Camps

THEODOR KALLIFATIDES

El passat no és un somni

Traducció de
Montserrat Camps Gaset

Galàxia Gutenberg

Títol de l'edició original: *Τα περασμένα δεν είναι όνειρο*
Traducció del grec modern: Montserrat Camps Gaset

Publicat per
Galaxia Gutenberg, S.L.
Av. Diagonal, 361, 2n 1a
08037 Barcelona
info@galaxiagutenberg.com
www.galaxiagutenberg.com

Primera edició: abril de 2021

© Theodor Kallifatides, 2021
© de la traducció: Montserrat Camps Gaset
© Galaxia Gutenberg, S.L., 2021

Preimpresió: Maria Garcia
Impressió i enquadernació: Romanyà-Valls
Pl. Verdaguer, 1 Capellades-Barcelona
Dipòsit legal: B 179-2021
ISBN: 978-84-18526-58-9

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública
o transformació d'aquesta obra només es pot realitzar amb l'autorització
dels seus titulars, a banda de les excepcions previstes per la llei. Adreceu-vos a CEDRO
(Centro Español de Derechos Reprográficos) si necessiteu fotocopiar o escanejar
fragments d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 45).

I

Tenia vuit anys quan l'avi em va agafar de la mà i no em va deixar anar fins a trobar els pares, a Atenes. Qui sap què m'hauria passat si m'hagués quedat al poble.

Era el 1946. Al començament de la primavera de 1946, els ametllers florien l'un al costat de l'altre i el camp estava en ple esplendor. Abans que tots els altres arbres, mentre el mestral encara sega com una falç, *floreix l'ametller boig*, com diu la cançó, i apareixen unes flors tendres, blanques, amb una aroma dolça i lleugera, com el gust de l'ametlla.

Érem experts en ametlles. Ens les menjàvem fresques, torrades, escaldades, pelades, salades, ensucrades. L'únic que no en fèiem era rostir-les a l'ast com un *suvlaki*. El juny de 1941, els alemanys havien entrat al poble. Van arreplegar tot el menjar que van trobar i el que ells no van poder arrambar s'ho van quedar els del mercat negre. Vam passar gana. Es van arribar a vendre propietats per un sac de farina. Es compraven noies per un quilo d'oli. Hi havia ànimes que s'apagaven de gana com lluernes.

Al poble teníem les ametlles. Passàvem gana, però ningú no en va morir. Jo tenia tres anys i la iaia –profundament religiosa– m'havia ensenyat a acabar la pregària del vespre amb una invocació particular al bon Déu pel pa nostre de cada dia.

–Ha arribat el pa? –li preguntava al matí tan bon punt em despertava.

–Incrèdul com Tomàs, aquesta criatura –em deia la iaia, i jo no l'entenia.

Un dia, els alemanys van perdre la guerra i van marxar. Al buit que deixaren germinaren, d'una banda, organitzacions d'extrema dreta, en alguns casos fins i tot excol·laboradors dels ocupants, decidides a fer desaparèixer qualsevol persona que mai pogués ser o esdevenir comunista, i de l'altra, organitzacions d'esquerra, decidides a venjar-se.

L'església d'Àgios Georgios era el cor del poble. A l'esplanada, hi celebràvem Nadal i Pasqua, bodes i batejos. Però en aquella època s'havia convertit en una era de la mort. Allà ens aplegaven, primer els alemanys, després els feixistes dels Batallons de Seguretat –en altres pobles els d'esquerres–, en triaven uns quants, se'ls emportaven i ningú no els tornava a veure mai més.

Un dia eren uns els qui entraven als pobles, un altre dia, uns altres. Ningú no podia dormir tranquil.

Primer va marxar el pare, a l'últim moment. Van trucar a la porta i ell amb prou feines va aconseguir sortir pel pati del darrere. Em vaig enganxar darrere la mare, tremolant com una fulla de salze. Li van preguntar on era el seu home:

–Tot just acaba de sortir per anar a l'escola –els contestà.

El pare era mestre, l'escola era el seu orgull, l'havia renovada ell mateix.

–Ens vols enganyar, però ja el trobarem –li va dir el capitost, enfadat, i un parent llargarut li va clavar una bufetada salvatge que ella mai no va oblidar. No es va posar a plorar. Sabia que aquella bufetada li havia salvat la vida, perquè en van tenir prou i van marxar satisfets. Al cap de dos minuts, el pare va tornar a aparèixer. No podia marxar sense acomiadar-se dels fills, va dir, i la mare es va posar furiosa.

–Ves-te'n abans que no et mati jo –el va amenaçar.

Després va marxar tota la família, cadascú per separat. Primer els dos germans grans, després la mare. Jo em vaig quedar amb la iaia i l'avi. Sabia que al meu germà Stélios li havia passat alguna cosa terrible, però no sabia què. Jo tenia por dels xicots més grans, que tenien pares monàrquics. Em cridaven «llavor de roig».

Per la resta, m'ho passava bé. Jugava amb les nenes del meu oncle, que eren més petites que jo, encenia la pipa de l'avi amb una brasa, llegia vides de sants –no hi havia llibres infantils–, anava a l'escola. La mestra em resultava simpàtica. Podia haver continuat així, però una tarda unes criatures em van apallissar i em van refregar l'esquena amb espines d'*immortal*, que era com anomenàvem el cactus més corrent allà. Ja era hora que me n'anés jo també.

La mà de l'avi era grossa i càlida i no vessava llàgrimes. Ell, en canvi, s'eixugava els ulls, que ja havia atacat una cataracta; recordava rostres i objectes més que veure'ls. Potser tenia els ulls febles, però la mà era pesada i un cop em va engaltar una bona cleca, que no calia, com tantes altres coses en aquella època. Les guerres, per exemple. L'una acabava i l'altra començava. O sigui que l'avi em va agafar de la mà i vam marxar. Ell no sabia què duia jo a dintre, ni jo tampoc, una gran part de la vida l'he passada intentant entendre-ho.

El viatge a Atenes va durar tres dies. Primer vam anar a Monemvassia, amb la somera de l'avi. Ja trobaria algun conegut o altre que la tornés al poble, encara que era molt tossuda i no obeïa ningú excepte el meu germà Stélios.

A Monemvassia ens vam veure obligats a fer-hi nit, perquè el caïc no estava a punt per salpar. A l'única taverna que hi havia vam menjar gerrets fregits i l'avi va encendre la pipa. Tothom el coneixia i ell coneixia tothom.

Ens ho vam passar bé. Vam fer un tomb pels carrerons de la ciutadella. L'avi caminava a poc a poc i de tant en tant sospirava.

–Ai, què no ha passat aquesta gent.

No era instruït, en realitat era gairebé analfabet, però els infortunis de la ciutat havien entrat una vegada per sempre en el cor del món a partir de cançons i contalles. Com, per exemple, aquella del cavaller franc, que a mitjan segle XIII va assetjar la ciutat durant tres anys sense resultat. No hi havia quedat res de bo per menjar. «Uns quants ratolins, però també es van aca-

bar», com diu la cançó, però els assetjats no van lliurar la clau de l'únic portal. El cavaller, des de l'altra banda, havia jurat sobre la seva espasa que no desistiria fins a aconseguir el seu objectiu. Per desesperació, els assetjadors i els assetjats van fer finalment un pacte de pau, i la ciutat va continuar prosperant, particularment quan el vi local, amb el nom que encara porta, Malvasia –així anomenaven els francs Monemvassia–, va esdevenir cèlebre arreu, el bevien a les corts reials i als palaus dels emperadors i deien que era la mateixa recepta amb què es feia el nèctar dels déus.

Després, la ciutat va caure en mans dels musulmans, els quals van prohibir el comerç de vi, la tècnica es va oblidar, fins avui dia que es tornen a descobrir les velles receptes.

–Ai, què no ha sofert aquest lloc –sospirava l'avi xuclant la pipa, anant d'una església a l'altra. Encara que no era religiós, s'alegrava de la feina ben feta.

–Tenien bones mans –deia, de tant en tant. Pertot arreu feia olor d'alfàbrega i gerani. Com podia saber que mai no oblidaria aquella olor?

L'ampla mar batia contra el penya-segat costerut amb onades furioses. Calia que fendíssim aquella mar per tornar a veure els pares. Tenia por, però no sabia que l'avi també en tenia.

L'endemà al matí vam sortir en direcció al Pireu i la travesia fou de tot menys plàcida. De tant en tant tiràvem l'àncora en diferents ports per carregar o descarregar. Però vam continuar sent els únics passatgers. A Leonídios s'hi va afegir una cabra que ens mirava amb suspicàcia.

El primer dia va passar tranquil, fins al vespre, quan es va aixecar vent. Al cap de pocs minuts, el caïc va començar a fer bots amunt i avall i la cabreta es divertia, però l'avi i jo vam treure les tripes, fins que ja no vam tenir res més per treure i ens vam adormir una mitja hora, però després un altre cop el mateix, i el capità ens va aconsellar de beure aigua, tanta com poguéssim, «perquè no se us assequin les entranyes», com deia ell.

Així va passar la meva primera nit al mar, bevent i perbo-cant. Al matí vam tirar l'àncora a Poros. L'avi i jo vam baixar a terra, amb les cames tremolant. El sol brillava, la tempesta havia deixat al cel uns nuvolets esparsos que recordaven xaiets al prat, si els miraves molta estona. El món s'havia despertat i es refregava els ulls. Alguns homes, sense afaitar, bevien cafè, vestits amb samarretes gruixudes, d'aquelles que comences a gratar-te només de veure-les.

L'avi bevia te de cua de gat amb molta mel i jo vaig menjar per primer cop a la vida iogurt, també amb mel. Al cap de poc, l'avi va encendre la pipa i l'univers va tornar al seu lloc. Les olors van reaparèixer i la més forta era de llimona, encara que no veia llimoners enlloc. L'avi em va explicar que a la banda oposada hi havia un bosc de llimoners, i que era tan gran que t'hi perdies, a dintre. Des de llavors, tan bon punt veig un bosc tinc ganes de tornar-me'n. Sempre he tingut por de perdre'm.

Per sort tenia l'avi i no ens vam perdre. L'endemà vam arribar al Pireu, on, per primer cop, vaig veure un tren i em va fer una gran impressió, mentre que l'avi no li va donar cap importància. Ja havia vist molts trens quan era emigrant a Amèrica.

—No és Chicago —em va dir, i vaig creure que Chicago era un tren encara més gros. Arribats a Atenes, vam voltar a cegues, sempre amb la meva mà dintre la seva. Els nostres ens esperaven, però en aquella època no sabies mai quan arribaves al teu destí. L'avi duia una adreça a la butxaca. I prou.

Al cap de dues hores més o menys vam trobar el carrer, només ens quedava trobar el número 33. Les cases baixes tenien forats de bala a les parets, el sol declinava, per tot arreu se sentien olors de menjar, unes criatures petites jugaven a les voreres, en algun lloc sonava una campana, al cafè els homes estaven concentrats en el backgammon o les cartes. No tenia cap sentit mirar si el pare era allà dintre. Mai no entrava en un cafè. Aquesta era una de les coses de què podia estar segur. Mai el cafè, mai jugar amb un *kombolói*, mai cansat.

L'avi, en canvi, era home de cafè. Amb l'excusa que volia preguntar pels meus pares, hi va entrar, va demanar un *ouzo* per a ell i un suc de cireres per a mi.

L'amo del cafè s'assemblava a l'avi. D'alçada mitjana, rabassut, parsimoniós, somrient, amb cames una mica garrelles. Haurien pogut ser bessons. Com si no n'hi hagués prou, també havia emigrat a Amèrica. Com a veterans de l'estranger es van entendre de seguida, tots dos també havien treballat a la construcció dels ferrocarrils, i tots dos també havien viscut a Chicago.

—Te'n recordes, de com era de fred el vent del llac?

Aquells anys eren importants, els seus ulls havien vist moltes coses, ciutats i règims polítics, però al capdavant mireu on eren, l'un era amo d'un cafè en un carreró d'Atenes i l'altre llauner a la regió d'Epidaure Limiràs.

Començava a témer que no en marxàriem mai, però llavors es va produir el miracle. De sobte vaig veure la mare passant pel davant del cafè. Portava un vestit lleuger de flors, que arrossegava darrere seu la dolça llum del capvespre. Tenia trenta-dos anys i semblava immortal.

El número 33 tenia un portal de ferro que va grinyolar en obrir-lo per accedir al pati, on m'esperava una nova vida. Allà vivia la tieta Khrisí amb el seu home i la sogra. Tenia dos fills, un nen i una nena, de la mateixa edat que jo, i ens van presentar com a cosins. En realitat eren una parentela molt llunyana. La primera dona del pare –havia mort amb vint-i-dos anys escassos– era germana de la tieta Khrisí, la qual no va dubtar ni un moment a obrir-nos casa seva.

Era una solució provisional, però es va allargar quatre anys. La tieta Khrisí era primeta, de faccions agradables, i un cor més gran que el seu cos. Era dolça, serena i amb una elegància negligent que testimoniava dies millors de la seva vida anterior a Constantinoble. La cobria un aspecte de noblesa i l'aire d'un dol irreparable. Havia perdut la seva pàtria, com el meu pare, després de la Catàstrofe de 1922. A més, dominava l'art de «llegir el cafè», una cosa que, amb el temps, va aprendre també la meva mare, a empentes i rodolons.

El seu home, l'oncle Thanassis, era alt, corpulent, rialler, i feia dues feines, com la majoria de gent llavors. Era bomber, amb uniforme i sou, i sabater sense uniforme ni sou. Al barri no hi havia gaire gent que encarregués sabates noves, però la majoria sí que es feien canviar les soles. A més, venia de Corcira, cèlebre per les serenates i per la presó dels presoners polítics. Només el pare sabia que en aquella illa hi havia passat els últims anys de la vida en Dionisios Solomós, abatut per tres atacs de feridura que li havien regirat el cervell, el mateix

cervell que havia escrit: «Sempre oberts, sempre deserts els ulls de la meua ànima».

L'oncle Thanassis no parlava mai de política. Tan bon punt acabava la feina de bomber, es treia l'uniforme i es posava el davantal de sabater. Al vespre, seia a ca l'adroguer Tsailàs –a l'hivern a dintre, al fons de la botiga, a l'estiu a fora, en l'única tauleta– i bevia un got de *retsina*, de tant en tant en companyia, de tant en tant sol, amb una calma blava en els seus grans ulls. Ningú mai no el va veure ni begut ni enfadat. Sempre tornava a casa de bon humor i abraçava davant nostre la dona, que tenia vergonya i se'n desfeia suaument sense ofendre'l. El pare l'anomenava «eixelebrat».

Era fàcil estimar-los, la tieta Khrisi i l'oncle Thanassis. Amb els seus fills, els meus cosins postissos, de seguida ens vam fer amics. L'Andonis era un paio reflexiu, que no parlava mai sense haver pensat una cosa en tota la fondària, amplada i llargada, amb la conseqüència que els altres l'anomenàvem «senyor Idea», perquè sempre tenia idees noves, però l'escoltàvem també en matèria de futbol i de les petites guerres amb altres barriis. L'Andonis no era un líder, però tenia tot el que ha de tenir un líder. Al barri no era mai el primer, però sempre era el segon, i això li agradava. La seva germana Meri havia heretat el rostre obert i la rialla del seu pare, els ulls dolços de la seva mare, i tot el dia voltava com una baldufa. Jo n'estava una mica enamorat, però mai no vaig arribar a dir-li-ho.

Em feia una gran impressió l'altíssima –era com la veia jomare de l'oncle Thanassis. Parlava rarament, solia seure en una cadira, dreta com una emperadriu, i seguia els esdeveniments sense prendre-hi part. Molt rarament s'aixecava del setial, però de tant en tant bé li calia anar a l'excusat comú, i desgraciat d'aquell que tingués pressa, ja que ella mai no en tenia, de pressa. No hi havia paper higiènic pròpiament dit, o sigui que s'enduia algun diari vell i llegia allà asseguda durant hores.

Al pati hi vivien també dues famílies més. Una dona sola amb el seu fill –el marit estava desterrat a Makrónisos–; de tant

en tant arribava algun senyor i desapareixien a dintre de la penombra de l'única cambra, mentre el fill es quedava a fora, al carrer, a mirar com jugàvem els altres. Per una raó o altra, que ni ell ni nosaltres mai no vam entendre, no el deixàvem entrar en el joc.

També teníem un matrimoni desigual –la dona era molt més jove que l'home– que no es feien amb ningú, però cada diumenge a la tarda s'asseien al llindar de la porta i ella li tallava els pèls del nas amb unes tisoretetes. No em cansava de mirar-los d'amagat, hauries dit que feia un *peep-show*. L'home parrupjava de plaer com un colom, de tant en tant li donava un cop al cul, cosa que feia que ella li murmurés quelcom a l'orella, i immediatament entraven de pressa a l'habitació. Es deia que ella s'havia escapat de casa seva per mor d'ell, tot i que era de mitjana edat, grassonet, amb els pèls de la panxa que li sortien pels forats de la samarreta reixada que duia, tenia els cabells greixosos i l'ungla del dit petit era més llarga que el dit sencer.

–Però què pretén, amb aquesta ungla? –preguntava sovint la mare.

–No res –explicava l'oncle Thanassis–. Només ens vol demostrar que no té cap necessitat de treballar.

La veritat és que ningú no sabia què feia, per això tothom es pensava que era de la Seguretat. A mi l'ungla no em molestava, però sí que tenia por dels seus ulls, com si em veiessin tots els secrets, i vaig sentir un gran descans quan un dia van canviar de casa i no els vam tornar a veure.

A poc a poc el món se m'anava fent més gran. Vaig fer coneixença amb els altres xicots del barri, amb els seus pares, amb els oncles i les ties, els avis i les àvies. Vivíem amuntegats, no hi havia cases per a tots els milers que abandonaven els pobles per salvar-se de la guerra civil. A Atenes hom podia trobar-hi una certa seguretat i algunes oportunitats d'aconseguir un tros de pa. Tots érem pobres, però entre nosaltres n'hi havia que encara eren més pobres, generalment eren famílies sense pare –vaixells sense timoner, en deia la mare. Vídues amb fills,

completament soles, i d'altres amb el marit desterrat en algun illot rocós de l'Egeu.

Després hi havia tots aquells ocells sense ales. És a dir, els invàlids greus, amb una sola cama, amb un sol braç, un sol ull, o sense cames, sense braços, cecs. La majoria acabaven sent captaires i s'esbatussaven amb fúria entre ells pels llocs més bons, a la porta de l'església, per exemple, o davant de ca l'adroguer. Vestits amb parracs, ensenyaven les xacres, tot murmurant al mateix temps invocacions i súpliques als passants, amb una veu monòtona.

—Dona, bon home, alguna cosa al pobre, i Déu t'ho pagarà més endavant.

D'altres duïen uns cartells on explicaven les seves desgràcies, que no eren poques ni petites, i en general eren autèntiques. Els més commovedors acostumaven a portar criatures, com aquell xicot mutilat, el pare del qual captava per reunir prou diners a fi de comprar un bitllet per anar a veure la Mare de Déu de Tinos, que havia fet tants miracles. Muts que parlaven, cecs que retrobaven la llum, paralítics que començaven a jugar a futbol, i d'altres prodigis i meravelles.

Poques vegades teníem alguna cosa per donar-los, però alguna vegada ho vam fer. Quina sensació tan extraordinària, ajudar una altra persona. Deixava un regust dolç, com una cullerada de mel, t'omplia la boca, t'arribava al fons de l'ànima com si et fessin pessigolles.

Els que patien més de tots eren les criatures òrfenes, que vivien lliures com ocells però igual de vulnerables. S'aplegaven a Atenes provinents de tot el país i oferien qualsevol servei, de vegades fins i tot el seu cos. Enllustraven, venien sabons i pintes i cigarretes que portaven en una caixa, escombraven els bordells, feien encàrrecs a les noies. Dormien on fos. A sota d'una escala, en cases abandonades, als parcs. Eren nois i noies, encara que resultava difícil veure la diferència. Sense rentar, vestits amb roba d'altri, descalços, circulaven sempre plegats, a punt per fugir tots alhora, junts, com uns pardals espantats.

No confiaven en ningú fora d'altres criatures. A poc a poc ens vam fer amics dels orfes que vivien en unes ruïnes a prop de casa. Jugàvem a futbol. El nostre equip contra el seu.

El mínim que es pot dir d'aquells partits és que eren estranys. En primer lloc, no teníem pilota, només un manyoc de draps. Després, no hi havia camp. Jugàvem en un solar ple d'herbots i les distàncies fluctuaven igual com l'època, mai no estaves segur de si la pilota havia anat a dins o a fora. No hi havia ni porteries amb àrees de joc. Si era gol o no es decidia en relació amb l'alçada del porter, una cosa que duia a infinites investigacions, fins que finalment la decisió la prenién els grans que seguien el partit. Els grans, generalment, feien d'àrbitres.

El meu germà Stélios era una mena d'entrenador de l'equip del barri i no prenia partit en aquelles picabaralles. Però a nosaltres ens atabalava comentant-nos el partit sense parar. Sobretot a mi. Jo no era gaire inútil, però hi havia uns quants orfes que eren autèntics talents, sobretot un esprimatxat amb un gran cap, li vam posar el malnom de Mosquit. Tots deien que tenia un futur brillant. De vegades, però, el futur és molt a prop.

El Mosquit i la seva colla tenien la paradeta a la cantonada de Guizi amb l'avinguda Alexandra. Els assumptes li anaven bé, de tant en tant algú es parava perquè li enllustrés les sabates. Els guàrdies urbans no pagaven. El Mosquit aguantava els clatellots amistosos que li clavaven en aquell gros cap afaitat.

Allà s'estaven sis xicots, un darrere l'altre, prims i inquiets, esperant els clients des de les vuit del matí fins tard al vespre. Un dia es van espatllar els frens de l'autobús de línia just a dalt de la baixada, el xofer no hi va poder fer res. Els sis xicots es van fondre amb la paret. Sang vermella i massa grisa dels cervells sobre la vorera. Es van perdre sis vides, el sol brillava. Els orfes no van tornar a tenir un equip complet mai més.

A poc a poc van marxar tots. La majoria van entrar als centres de protecció de la reina Frederica i d'allà van passar directament a l'exèrcit.

L'altre bàndol de la guerra civil feia una cosa semblant. Reunien nois joves i els enviaven a campaments militars als països de l'est.

O sigui que una cosa era segura. La tragèdia més gran per a un nen era perdre els pares. Potser fou llavors que vaig prendre una determinació que em va marcar la vida més que no pas cap altra. No abandonis mai els teus fills. Ni difunt.

Teníem també altres tragèdies al barri. Com la nena disminuïda psíquica que, amb la ignorància despreocupada d'aquella època, anomenàvem «Mongolo». Els seus pares no la treien mai a fora durant el dia, només sortien a fer una breu passejada quan havia caigut la nit, amb milers de precaucions. Però els observàvem des de darrere les reixes, era com anar al circ, quan cau la fosca surt la fera. Érem tafaners. Qui ens ho podia retreure? Vaig tenir la sort de veure aquella noia de prop un vespre. Tenia setze anys, n'aparentava quaranta. Els cabells se li havien tornat blancs, tenia la mirada vidriosa i buida, parlava tota sola amb paraules incomprensibles en una veu monòtona que més aviat recordava un bel.

Que n'era, d'injusta, la vida. Per què n'atacava uns quants amb tanta gravetat? Per què ella i no jo?

La senyora Lela, en canvi, era la dona més bella del barri, una beutat bruna de Mitilene, que ja des de l'antigor era cèlebre per les seves dones. Un cop a la setmana, oferia una funció amb el seu propi decorat i posada en escena. Es disposava a estendre la bugada al pati. Els nois del barri, de vuit anys en amunt, ja ens havíem enfilat a la morera de fora de casa seva i l'esperàvem entre xiuxiueigs, i ella sabia que hi érem. Sortia amb la roba molla en un cove, el deixava a terra i llavors teníem el primer xoc. S'inclinava per agafar una peça, el vestit se li aixecava una mica, i els xicots més grans es quedaven sense alè. El moviment següent encara era més terrible. Espolsava la roba, els pits foscos gairebé li saltaven a fora de la brusa, les gotes d'aigua brillaven com petits sols, unes quantes li queien al damunt. Els xicots més grans panteixaven amb un desig que

em resultava desconegut. El moment culminant era quan la senyora Lela penjava la roba a la corda amb el cos estirat, el vestit lleuger se li enganxava i en comptes de cobrir-lo el revelava. Llavors, els xicots més grans desapareixien ràpidament amb la mà dreta a la butxaca. No comprenia per què, encara no era madur, però la seva bellesa ens afectava a tots. I a ella també, perquè el seu home la pegava i de nit sentíem les súpliques d'ella sense poder fer-hi res.

—És molt gelós. Té gelosia fins de la seva ombra —va dir la mare una vegada. No ho vaig entendre. Com és possible que algú senti gelosia de l'ombra d'algú altre? Quina mena de gelós ha de ser?

Després teníem la jove vídua que cada vespre sortia de la barraca i cridava el seu únic fill. «Bambi-i-i-i!», cridava, i queia la nit.

Hi havia també alegries, com ara les fogueres de Sant Joan i fer volar estels el primer dilluns de Quaresma. Tota la barriada hi prenia part, excepte els pares de la noia amb discapacitat. També s'organitzaven àpats comunitaris i cadascú hi aportava el que podia. Els plats més saborosos els feia sempre la tieta Khrisí, que cuinava plats de Constantinoble. Després, llegia el pòsit de la tassa. El pare la mirava. Li recordava la seva germana, potser, la seva primera esposa?

També hi havia gats i gossos que no pertanyien a ningú i que voltaven sense amo, com els orfes. Famolencs, espantadissos, buscant constantment alguna cosa per menjar, passaven per davant del cafè i de l'adrogueria, aguantaven puntades de peu i malediccions de tothom, sobretot els gossos, el capítost dels quals coixejava. Els gats no tenien cabdills, eren més independents i solitaris, la llibertat té el seu preu.

Les noies ajudaven en les feines de la casa, mentre que els nois feien encàrrecs a la fruiteria, al forn i a l'adroguer. Les noies no sortien mai els vespres. Aquesta prohibició no regia per als nois. Ens aplegàvem al taller de marbres, que al vespre era buit. Allà, entre creus i làpides, els nois més grans ens reve-

laven els secrets de l'amor i les seves conquestes personals, que normalment només existien en la seva imaginació. Apreníem paraules noves. Principalment els noms de les diferents maneres de fer l'amor sense que la noia perdés la virginitat, una cosa que podia tenir conseqüències serioses. La idea general, però, era que les noies, bàsicament, no volen. No hi havia més peïtons que els robats.

A poc a poc em vaig fer amb altres nens de la meua edat. Els nois més grans eren inaccessibles. Ens clavaven un cop de puny de tant en tant en so de broma i prou. La meua primera colla fou en Tigris, que jugava de porter al nostre equip i el pare del qual tenia, en aquella època, un ofici mític, era conductor de camions i amb el temps n'esdevingué propietari, el meu cosí Andonis, en Diamandís, més conegut pel malnom de Porxo, per raó del pentinat. Vivia amb la seva iaia i mai no vam saber què els havia passat, als seus pares. El cap de colla era en Karakatsanis, que era el millor futbolista. També era membre de la colla en Kostakis, que era molt baixet, tan baixet que li va resultar fatal.

La mare es va adaptar al barri sense problema. Va fer amigues, bevien cafè, llegien el pòsit de la tassa, reien i de vegades ploraven. El pare, en canvi, se'n quedava al marge. No era home de cafè ni de taverna. Contínuament buscava feina, la llaça de l'estómac el turmentava, necessitava una operació, però d'on podia treure els diners? Quan, amb l'acusació de comunisme, el van expulsar de l'ensenyament públic el 1946, no va rebre cap indemnització, com tants d'altres al capdavant. Era la segona vegada a la seva vida. La primera fou el 1924, quan es va veure obligat a abandonar Constantinoble. Almenys llavors l'acusació era certa: era grec. El curiós és que, mentre que als ulls dels turcs, totes aquelles persones eren gregues, als ulls dels grecs eren refugiats. El pare va continuar sent un refugiat tota la seva vida, amb el record del paradís perdut a la mar Negra, que li oprimia el cor com un anell estret oprimeix el dit.

Fins on pot suportar un ésser humà? Tenia cinquanta-sis anys, una dona vint-i-quatre anys més jove, i tres fills. Com

podia tirar endavant sense feina? Va servir durant trenta-vuit anys sense abandonar l'escola ni un sol dia. Encara havia de treballar vint-i-quatre anys més. Va començar a fer classes de repàs a les criatures, unes quantes dracmes entraven a casa, fora d'això vivíem amb el que enviaven del poble l'avi i la iaia. Oli, ametlles, figues, mel. L'oficina dels autobusos es trobava una mica més avall d'Omònia, plaça que, com vaig aprendre molt més tard, tenia aquest nom perquè el 1862 es van posar d'acord per primera vegada els monàrquics i els no monàrquics i van enviar el rei a l'exili. Recollir el paquet era responsabilitat de l'Stélios, però quan estava de bon humor em deixava acompanyar-lo.

M'agradaven aquelles passejades d'un extrem a l'altre de la ciutat, encara que em feien una mica de por. Memoritzava els noms dels carrers fins arribar a l'oficina, que sempre estava plena de gent, tornava a sentir el dialecte de la meua terra, tornava a contestar aquella pregunta fatal «de qui ets fill, tu?», en alguna rara ocasió algú enviava records per als meus pares. No érem els únics que vivíem de paquets.

Als carrerons estrets darrere d'Omònia hi havia bordells. No sabia exactament què hi passava a dintre, però el cor em batejava fort i en mirar les reixes tancades sentia una vergonya encuriosida. Els homes hi entraven amb el cap acotat i en sortien amb el cap més acotat encara. Una vegada vaig veure una noia asseguda al llindar d'una casa amb les cames obertes. A la mà hi tenia un plat amb un gran bistec, no gaire cuit, que regalimava sang, i se'l menjava amb els dits.

Vaig sentir una sensació nova i desconeguda. Em feia mal l'estómac, volia vomitar però no gosava i vaig empassar saliva. Molt més tard vaig trobar la paraula adequada: fàstic. Vergonya i fàstic junts, un duet que havia d'acompanyar la meua infantesa, perquè així ens educaven, entre les roques Simplègades del pecat i del càstig. Qualsevol goig era pecat, i el més gran era l'amor. Déu, els pares, altres parents, tots els adults ens vigilaven amb una dedicació implacable. Ja ho havia vist al poble.

Quan tenia cinc anys, estava jugant amb una nena i vaig fabricar un jaç amb branques i palla, i ens hi vam ajeure, l'un al costat de l'altra, com les orenetes en una corda. Vam fer res? Alguna cosa devíem fer, no pas important, però ens va veure un veí, va començar a cridar, ens anava maleint. La nena va rebre una surra del seu pare. Jo em vaig escapar al camp, era primavera, el llessamí i els lilàs deixaven anar la seva fragància. Des de llavors, tots els meus pecats tenen aquesta aroma.

En canvi, el fàstic provenia del tros de carn, i durant setmanes vaig ser un vegetarià fanàtic, cosa que no era pas difícil en aquells anys. La gent feia cua durant hores a la carnisseria per comprar alguna cosa. A més, no hi havia diners. Comptaven cada dracma una i dues vegades. S'humitejaven els dits per comptar els bitllets, amb una expressió suspicax a la cara, com si no creguessin el que veien els seus ulls. El carnisser feia el mateix. Tanmateix, mai no estaven del tot segurs que un no hagués enganyat l'altre. El pes era un altre problema.

—Si no els en dones una mica més, es creuen que els n'has donat menys —protestava el carnisser.

—Això és el que fa l'analfabetisme —deia el pare.

Als serveis públics hi havia empleats que, per una petita compensació, omplien formularis. A la porta dels jutjats trobaves fins i tot advocats que feien aquesta feina. N'hi havia un que va arribar a posar un cartell: «dos ous la pàgina».

El pare era el responsable de les compres, perquè li agradava, i també perquè no el podien enganyar amb els comptes. Se m'enduïa de tant en tant al mercat. Comprava amb molta reflexió, jo diria que d'una manera meticulosa, fent servir tots els sentits, la vista, el tacte, l'olor, fins i tot l'oïda. Ho sospesava tot amb la mà, ho palpava, ho ensumava, ho picava amb el dit, a prop de l'orella, per escoltar. Què era el que escoltava, mai no ho vaig arribar a saber, però sempre obtenia els melons més madurs i les síndries, i es posava content. La tieta Khrisí el complimentava.

—Tens un marit que administra bé la casa, Andonia —deia a la meva mare, i a mi se m'acudia que no hi havia cap títol millor.

Un altre centre d'interès particular era el bordell de la Gabriela, de la qual no en sabíem res de concret fora de rumors, entre d'altres, que era russa, de la família del general fil·hellè Orlof. Tenia diferents tarifes per als diferents serveis que oferia, sobretot deien que era apropiada per tallar la pell del penis, si algú tenia problemes. Hi entrava gent, en sortia gent, i a mi em corsecava la curiositat de veure-la. Com era? Quants anys tenia? A la primera ocasió vaig passar per davant de casa seva, al vessant del Likavítós, on la dea Atenea havia convertit els corbs de blancs a negres perquè li havien comunicat notícies molt dolentes. No la vaig veure mai i, amb el pas dels anys, el fet de no haver-la vista esdevingué un record més poderós que si l'hagués vista.

Tot anava bé en la meua nova vida excepte l'escola, on no era capaç de trobar el meu lloc, en aquell grapat de xicots i noietes d'entre set i dotze anys. A les pauses d'esbarjo ens precipitàvem als excusats, que tenien uns envans de fusta plens de forats. Els més aguerrits els monopolitzaven, mentre que nosaltres, els menys afortunats, esperàvem pacients que ens expliquessin el que veien. En particular davant meu, que era nouvingut, tenien també l'avantatge de la propietat. Aquelles eren les seves xicotes, les quals al seu torn m'ignoraven completament, a causa del dialecte i de la manera de vestir. Em deien «el pagesot» i em sentia ridícul de cap a peus, amb els pantalons curts que la mare em seguia fent portar, mentre que tots els altres ja els duïen llargs. A més, eren peluts i eloqüents, no arribava a la seva alçada. La iaia tenia una frase feta, «enfonsa't la llengua al cervell abans d'obrir la boca», deia, i m'havia quedat gravada. Rumiava què havia de dir, i aquella actitud m'era fatal.

Al poble era diferent, coneixia tothom i em coneixia tothom, deia el que se m'acudia, les paraules em sortien de la boca sobtades i ràpides com orenetes. Potser això mateix era el que tenia al cervell Homer quan deia allò de les «paraules alades». No ho vaig entendre mai. Molt més tard, quan era emigrant a

Suècia, em va passar exactament el mateix. Allò que era evident de la vida es perdia i és una pèrdua que no es pot descriure. L'evident és indescriptible i per això és evident.

Hi havia coses més greus. A casa, la mare plorava sovint. Als vespres, sentíem que el pare i la mare parlaven baixet. Un dia ens van dir que la mare havia venut la finca del poble, perquè en Iorgos, el meu germà de pare, que feia el soldat, s'havia posat malalt. No em va quedar clar de quina malaltia es tractava.

La guerra civil pròpiament dita havia acabat. Els diaris publicaven cada dia amb lletres ben grosses les victòries de l'exèrcit i amb lletres encara més grosses les derrotes dels traïdors, és a dir, de l'esquerra. No hi havia cap indici de bona disposició a la reconciliació. Els vençuts no podien tenir cap dubte del que els esperava: l'anihilació completa.

El temps va passar. La derrota de les esquerres ja era un fet. En Iorgos s'havia posat millor però no va tornar a casa. Mentre feia el servei militar va conèixer la seva futura esposa, una noia de Katakàs, a prop de Tessalònica.

Vam anar al casament. Al tren em vaig veure obligat a amagar-me sota el seient cada vegada que passava el revisor, el qual en realitat sabia exactament què passava, però li fèiem pena. La núvia tenia una pell que resplendia com l'ambre i grans ulls negríssims. Me'n vaig enamorar quan em va rentar els peus, d'acord amb el costum.

Després del casament vam continuar el viatge cap al nord, per trobar la família del pare, del Pont. Vam trobar germans i cosins, oncles i ties. No m'interessava especialment, jo tenia els meus propis problemes, per tot arreu em devoraven els polls i les xinxes, la mare es despertava amb mi per untar-me de vinagre. Jo feia olor d'escabetx. A Kastorià vaig veure un home pegant una dona. Era mitjanit tocada, no podia dormir, m'estava dret a la finestra gratant-me, la lluna feia el ple i el llac brillava com la plata. A baix a la platja vaig veure una parella. Hi havia tanta calma que vaig sentir que ell li deia a ella: «Per

què, ximple?», i després va començar a pegar-la amb fúria, bufetades, puntades de peu, i ella no cridava, només panteixava en silenci com un gosset, per no despertar els veïns, la vergonya era més gran que el dolor.

Però i jo? Per què no em vaig posar a cridar, jo?

Encara hi estic reflexionant.